

REVISTA CICSA

serie nouă

IX/2023

Consiliul Științific/ Scientific Board:

Prof. Dr. Paolo **Carafa** – Sapienza University of Rome, Italy

Prof. Dr. Carol **Căpiță** – University of Bucharest, Romania

Prof. Dr. Miron **Ciho** – University of Bucharest, Romania

Assist. Prof. Dr. Emna **Ghith-Hmissa** – University of Sousse, Tunisia

Prof. Dr. Andreas **Gutsfeld** – Université de Lorraine (Nancy 2), France

Prof. Dr. emer. Antal **Lukacs** – University of Bucharest, Romania

Prof. Dr. Ecaterina **Lung** – University of Bucharest, Romania

Prof. Dr. emer. Gheorghe-Vlad **Nistor** – University of Bucharest, Romania

Dr. Cristian Eduard **Ștefan** – Institute of Archaeology „V. Pârvan”, Bucharest, România

Prof. Dr. Christoph **Uehlinger** – Universität Zürich, Switzerland

Dr. Mădălina **Vârtejanu-Joubert** – Institut national des langues et civilisations orientales
(INALCO), Paris, France

Prof. Dr. Anton Carl **van Vollenhoven** – North-West University, South Africa

Lect. Dr. Daniela **Zaharia** – University of Bucharest, Romania

Comitetul de Redacție/ Editorial Board

Florica (**Bohîlțea**) **Mihuț** – University of Bucharest

Mădălina-Teodora **Comănescu** – Site Administrator

ISSN 2457 – 3809

ISSN – L 2457 – 3809

<https://cicsaunibuc.wordpress.com/revista/revista-online>

In memoriam

LIGIAE BÂRZU

(1930-2003)

archaeologist and professor

Cuprins/ Content

Articole și Studii/Articles and Studies

Florica (Bohîlțea) MIHUȚ, Rodica URSU-NANIU – Remembering Ligia Bârză (1930-2003)	6
Sterling WRIGHT, Franceska-Cristina ȘTIRBU – Exchanging genes and goods: How ancient DNA can potentially illuminate complex mobility patterns in the Black Sea region.....	14
Noria PETRACHE – Defining the Human Condition in Stoic Philosophy: A Case Study on the characterization of Emperor Marcus Aurelius.....	26
Ana-Maria BALȚĂ – Some preliminary conclusions regarding the end of the Roman Provincial Coinage in <i>Dacia</i>	40
Vlad CIUR – A brief discussion about the circulation of North-Italic <i>Firmalampen</i> marks found in Roman Dobruja.....	53
Hanna MILEWSKA – Working animal’s welfare in antiquity. An interdisciplinary comparison of ancient horse breeding and training methods, as well as historical equipment, with modern horse welfare research results.....	75
Adrian-Gabriel MATEȘAN – Between archaic and modern: σκούθαι and πατζινάκοι in <i>The Alexiad</i> of Anna Komnene.....	89

Recenzii și prezentări de carte/ Reviews and Book Presentations

Tracy B. Henley, Matt J. Rossano, Edward P. Kardas (ed.), <i>Handbook of Cognitive Archaeology. Psychology in Prehistory</i> , New York, Routledge, 2020, pp. 545, ISBN: 978-1-1385-9450-0 – Noria PETRACHE.....	101
Llyod Llewellyn-Jones, <i>Persians: The Age of the Great Kings</i> , New York, Hachette Book Group, 2022, 448 p., ISBN: 978-1-5416-0034-8 – Georgia-Bianca-Maria ISCRU.....	105
Bruno Currie, <i>Herodotus as Homeric Critic</i> , HISTOS Supplement 13, Oxford, HISTOS, 2021, 109 p., ISSN (Online): 2046-5963; (Print):2046-5955 – Melania Teodora MUNTEANU.....	108
Andrew G. Scott, <i>An Age of Iron and Rust. Cassius Dio and the History of His Time</i> , Leiden, Boston, Ed. Brill, 2023, 258 p., ISBN: 978-90-04-54111-5 – Nicolae-Vlad CIORICARU.....	112

Andrei Opaîţ, Alexandru Barnea, Bianca Grigoraş, Adriana Panaite, Dragoş Hălmagi, *Dinogetia II. Amforele romane*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2022, Biblioteca Istro-Pontica, Seria Arheologie 22, 180 p + 105 pl. + 18 figuri incluse în text, ISBN: 978-606-020-549-4 – Florentina GHEMUŢ.....115

Cronica activităţii Centrului de Istorie Comparată a Societăţilor Antice, anul 2023 – Florica (Bohîlţa) MIHUŢ.....119

**ANDREI OPAIȚ, ALEXANDRU BARNEA, BIANCA GRIGORAȘ, ADRIANA
PANAITE, DRAGOȘ HĂLMAGI, *Dinogetia II. Amforele romane*,
Editura Mega, Cluj-Napoca, 2022, Biblioteca Istro-Pontica, Seria Arheologie 22, 180 p + 105
pl. + 18 figuri incluse în text, ISBN: 978-606-020-549-4**

Florentina GHEMUȚ,
Universitatea din București

<https://www.doi.org/10.31178/cicsa.2023.9.12>

În urmă cu peste 55 de ani era publicat primul volum monografic dedicat cetății romano-bizantine Dinogetia. Cercetările arheologice au continuat și o serie de articole au rezumat temele principale de cercetare, totuși cetatea nu a mai beneficiat de un volum monografic. Apărut la finalul anului 2022 la Editura Mega, al doilea volum monografic al Dinogetiei vine astfel la mai bine de o jumătate secol după primul volum și, din păcate, apare după moartea celui care a fost în ultimele decenii conducătorul științific al șantierului arheologic de aici, Alexandru Barnea. Dacă volumul apărut în 1967 era dedicat așezării medievale timpurii, perioadă căreia i-au fost dedicați primii ani de cercetare, acest al doilea volum se oprește asupra descoperirilor de epocă romană, mai precis a descoperirilor ceramice. După cum declară autorii, amforele romane – subiectul acestui volum, vor fi urmate și de celelalte descoperiri.

Capitolul introductiv este dedicat expunerii descoperirilor arheologice de epocă romană. Capitolul, scris de Alexandru Barnea și Adriana Panaite, rezumă o istorie a cetății așa cum apare ea în izvoare scrise și în urma descoperirilor arheologice de până acum. Autorii menționează că deși majoritatea datelor sunt în cea mai mare parte publicate în rapoartele de săpături și articolele care au urmat cercetărilor arheologice de la Dinogetia înainte și mai ales după 1944, este pentru prima dată acum când se încearcă o grupare a lor completă, împreună cu observațiile și cercetările recente, în intenția unui rezultat valabil și eficient.

Dinogetia, denumire atribuită descoperirilor arheologice din punctul Bisericuța lângă satul Garvăn, este o cetate romană întemeiată, asemenea multor altele din Dobrogea, într-o zonă deja locuită de geți. O fortificație va fi existat probabil încă din secolul I p. Chr., și, deși ea nu a fost încă depistată, se consideră că fortificația din secolul III reia traseul celei timpurii (p. 17). Având 14 turnuri amplasate pe un zid de incintă ce închidea 1,2 ha, beneficiind și de apărarea naturală a

insulei, fortificația este cel mai impresionant element păstrat din perioada Dominatului, perioadă căreia îi aparțin de altfel cele mai monumentale și mai îngrijit lucrate edificii (p. 22). Sunt descrise astfel *praetorium*-ul, *domus*-ul, basilica paleocreștină și termele. Urmează mai multe pagini dedicate stratigrafiei, iar un subcapitol special este dedicat și așezării și altor puncte *extra-muros*. În încheierea capitolului, se face o trecere în revistă a principalelor faze prin care așezarea a trecut de la cucerirea romană până la căderea *limes*-ului romano-bizantin în acest punct. Desenele din acest capitol, planuri, schițe sau reconstituiri, preluate din publicațiile mai vechi, sunt prelucrate de Iuliana Barnea satisfăcând pretențiile grafice ale publicațiilor actuale.

Capitolele care cuprind descrierea amforele romane timpurii și târzii de la Dinogetia sunt scrise de Andrei Opaț și Bianca Grigoraș. În deschidere, se accentuează importanța pe care studiul ceramicii și al amforelor în particular îl au în identificarea unei identități etnice, în evaluarea naturii și intensității comerțului antic, reprezentând astfel un instrument prețios pentru identificarea modelelor de cerere și aprovizionare, dar și a stratificării sociale, precum și a integrării economice a respectivului sit în cadrul Imperiului Roman (p. 45). Grupate în capitole mari în funcție de utilizarea lor, respectiv pe criterii funcționale, amforele sunt apoi împărțite în tipurile ceramice identificate, la rândul lor grupate în ordinea cronologică.

Primul și cel mai mare capitol este dedicat amforelor pentru vin, grupate în amfore din perioada timpurie și amforele din perioada târzie. În primul grup sunt prezentate amforele de masă, ulcioarele amforoidale, amforele pentru vin pontice (nord și sud-pontice), amforele egeene, amfore tip Troesmis X - un tip de amforă căreia nu i se cunoaște zona de producție precum și tipuri necunoscute care nu pot fi încadrate. Iar în cele din perioada târzie au fost identificate și analizate următoarele tipuri: amfore de masă locale, amfore sud pontice, amfore egeene, tipuri de amfore cretane, amfore tip LRA, dintre care tipul LRA 1 este cel mai numeros între tipurile de amfore pentru vin ce ajung pe acest sit, fiind prezent de la sfârșitul secolului al IV-lea și până la începutul secolului al VII-lea (p. 85), amfore tip Antonova 8, amfore nord africane, amfore vest pontice și câteva amfore de origine necunoscută. O împărțire similară, în funcție de perioada timpurie sau târzie, se face și pentru capitolul dedicat amforelor pentru ulei, iar un ultim mic capitol este dedicat amforelor pentru pește, a căror prezență într-o zonă cu posibilități generoase de pescuit este surprinzătoare.

Catalogul de descoperiri ceramice este pus în valoare de paginile de concluzii, care includ considerații tipologice, economice și sociale. Este accentuată importanța pe care o are tipologia pe

criterii funcționale, respectiv identificarea rolului care i-a fost destinat respectivul vas. „Se uită adesea că amforele erau recipiente create special pentru anumite produse, având un anume design care să faciliteze introducerea și extragerea produsului din amforă, precum și un transport cât mai optim al aceluși produs”, punctează autorii. Sunt expuse corelațiile care se pot face între utilizarea frecventă a unui tip de vas și producția locală de vin. Spre exemplu, datarea amforelor de masă cu precădere în secolele IV-V, mai puțin în secolul al VI-lea, arată un consum consistent al vinului local, probabil de către o populație preponderent militară. Amforele de import în schimb atestă și sursele producătoare de vin, astfel spre exemplu, pe baza preponderenței amforelor heracleene se poate evidenția faptul că vinul de Heraclea era cel mai cel mai frecvent importat, de altfel atât la Dunărea de Jos, cât și la est de Carpați, încă din perioada preromană și până în secolul al IV-lea d.Chr. Autorii comentează asupra fiecărei surse de import de vin, așa cum este atestată de descoperirile ceramice: sursele pontice, egeene, levantine și altele. În mod similar se analizează și sursele de import pentru ulei, dominate de zonele egeeană insulară și vest anatoliană dar și cu o bună reprezentare a zonei nord-africane. Desigur, toate aceste ipoteze rămân, după cum precizează și autorii, influențate de amploarea săpăturilor arheologice.

Concluziile finale comentează asupra modului de viață în cetate, asupra ocupațiilor și organizării sociale. Mai multe grafice vin să ilustreze teoriile formulate pe parcursul studiului. Lucrarea, după cum precizează și autorii, este un de studiu de caz care se va dovedi util pentru înțelegerea și comparația cu alte situri similare de la Dunărea de Jos (p. 116).

Un capitol special, semnat de Dragoș Hălmagi, este dedicat ștampilelor și marcajelor de tip dipinti și graffiti. 88 de astfel de inscripții au fost selectate în catalogul epigrafic din cele peste 110 amfore întregi sau fragmentare care aveau inscripții. Ele sunt prezentate în aceeași ordine ca și cea generală, a tipurilor de amfore, urmând ipoteza expusă de autor că o mare parte din inscripțiile pictate sunt legate de procesele de producție și distribuție, astfel că înțelegerea lor devine legată de tipologia amforelor.

Capitolele beneficiază și de un binevenit rezumat în engleză. Cele peste 100 de planșe cu vasele identificate se află în ultima parte a cărții. Ele urmează ordinea expusă mai sus a tipurilor de amfore și cuprind desene și fotografii – de ștampile și dipinti și fotografii de pastă ceramică, de o calitate excelentă. Fragmentele ceramice ajută, astfel, la creionarea unei istorii a cetății romane Dinogetia, în care vedem, dincolo de edificii și stratigrafie, o civilizație vie, creată de oamenii care foloseau și tranzacționau mărfurile vehiculate de aceste vase.

Prin excelentul catalog de descoperiri ceramice și prin descrierea traseelor comerciale pe care acestea le certifică, cartea reprezintă un instrument util nu numai pentru specialiștii ceramiști, dar și pentru orice arheolog sau iubitor al antichității romane dobrogene, dornic să navigheze în vasta cantitate de informații pe care cel mai numeros tip de artefact antic ne-o transmite. Cartea, de aproape 300 de pagini, a fost tipărită în condiții grafice deosebite, pe o hârtie de calitate. Varianta digitală a fost disponibilă online la scurt timp pe site-ul *biblioteca-digitala.ro*, înlesnind accesul nelimitat la informația cuprinsă.